

ШКОЛА ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ НАУКМА ПРЕС-РЕЛІЗ

Презентація результатів опитування «Хвиля популізму в Україні: правда чи вигадка?», 11.11.19

Дослідження проводилося Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Школи політичної аналітики НаУКМА з 27 серпня по 23 вересня 2019 року в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд "Відродження" у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. Польовий етап тривав з 8 по 20 вересня 2019 року. Опитування проводилося в 110 населених пунктах (PSU) у всіх областях України, окрім автономної республіки Крим. У Донецькій і Луганській областях опитування проводилися тільки на територіях, що контролюється Україною. В результаті польового етапу було зібрано 2035 анкет.

Для проведення опитування була розроблена стратифікована, чотириступенева випадкова вибірка, випадкова на кожному ступені. Вибірка репрезентативна для дорослого населення, яке постійно проживає на території України, не проходить військову службу і не перебуває у в'язницях або медичних закладах (лікарнях, медичних інтернатах).

Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0.95 і за дизайн-ефекту 1.5) не перевищує: 3.3% для показників, близьких до 50%, 2.8% для показників, близьких до 25 або 75%, 2.0% для показників, близьких до 12 або 88%, 1.4% для показників, близьких до 5 або 95%, 0.7% для показників, близьких до 1 або 99%.

В межах опитування нас цікавили поширеність популістичних настроїв та ідей серед населення України: суспільної думки про роль народу в прийнятті державних рішень, ставлення до політиків і еліт. Так, ми запитували думку респондентів про те, чиї інтереси мають представляти та чиї де-факто представляють українські політики, наскільки поширеною є ідея про «непомилність народу». Були й питання про те, чи вважають люди прийнятним нехтувати встановленими процедурами ухвалення законів, якщо рішення підтримується суспільством. Також, ми цікавилися очікуваннями українців щодо того яким має бути політик, аби йому довіряли та як має спілкуватись з виборцями.

Перед тим, як наводити детальні результати по кожному питанню, слід зауважити, що ретельний аналіз розподілів відповідей на всі питання за віком, освітою та доходом (рівнем забезпеченості) показав, що між ними різниці або не спостерігалось (за віком), або спостерігалась незначна, в абсолютних показниках за збереження одних й тих самих трендів (тенденцій). Отже, **можна говорити про певну монолітність суспільної думки щодо популістичних ідей чи поглядів серед населення України.**

Перша частина питань стосувалась того, чиї інтереси мають представляти та представляють політики і можливого протиставлення «еліти-народ». Так, **відповідаючи на питання, чи політики мають представляти інтереси «простих громадян», а не еліти, погодилися з цим твердженням 93,8%**, при цьому 84,8 – вибрали найбільш категоричний варіант «Повністю згодний/згодна» (Таблиця 1). **Водночас, так само переважна більшість**

(83,6%) вважає, що політики зазвичай не розуміють, чого хочуть «звичайні люди» (Таблиця 2). Фактично, цей розрив між уявленням про те, що має бути, і тим, що є, може інтерпретуватись як джерело низької довіри до політичних еліт (політиків) та як індикатор постійного негативного ставлення, нелюбові до влади як явища з боку суспільства.

Таблиця 1. Політики мають представляти інтереси простих громадян, а не еліти.

ВАЖКО СКАЗАТИ	1.3
Повністю не згодний/згодна	1.5
Частково не згодний/згодна	1.5
І так, і ні	1.9
Частково згодний/згодна	9.0
Повністю згодний/згодна	84.8

Таблиця 2. Політики зазвичай не розуміють, чого хочуть звичайні люди.

ВАЖКО СКАЗАТИ	1.9
Повністю не згодний/згодна	2.5
Частково не згодний/згодна	4.7
І так, і ні	7.3
Частково згодний/згодна	22.7
Повністю згодний/згодна	60.9

Не сприяє підвищенню довіри і те, що **більшість респондентів (61%) погоджується, що політики діють за вказівками міжнародних урядів та організацій**, хоч і слід відзначити, що ця теза все ж таки користується меншим рівнем підтримки, ніж попередні (Таблиця 3). Цікаво, що у відповідях на це питання спостерігають регіональні відмінності, хоч і за збереження тенденції, де більше половини респондентів підтримує наведену тезу. Отже, **просуваючись від Заходу (54,1%) через Центр (58,5) на Схід (74,7%) це твердження користується все більшою підтримкою**, при цьому різниця між Західним та Східним макрорегіоном майже досягає 20%, а між Південним (64,4%) та Східним – майже 10%. **Все це може говорити як про більший негативний інформаційний вплив з боку РФ на населення на Сході, так і на нижчий рівень підтримки і довіри до влади й політиків та більше поширення конспірологічних поглядів.** (Таблиця 3.1)

Таблиця 3. Політики в Україні діють за вказівками міжнародних організацій та/чи іноземних урядів.

ВАЖКО СКАЗАТИ	15.4
Повністю не згодний/згодна	4.5
Частково не згодний/згодна	6.3
І так, і ні	12.8
Частково згодний/згодна	24.9
Повністю згодний/згодна	36.1

Таблиця 3.1. Політики в Україні діють за вказівками міжнародних організацій та/чи іноземних урядів.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
ВАЖКО СКАЗАТИ	17,6%	16,0%	14,5%	11,5%	15,4%
Повністю не згодний/згодна	5,7%	3,9%	4,2%	4,2%	4,5%
Частково не згодний/згодна	8,1%	7,3%	5,2%	2,1%	6,2%
І так, і ні	14,5%	14,3%	11,7%	7,6%	12,8%
Частково згодний/згодна	26,3%	26,5%	20,9%	25,7%	24,9%
Повністю згодний/згодна	27,8%	32,0%	43,5%	49,0%	36,1%

На цьому тлі вже не дивує, що теза «Я особисто найбільше довіряю політикам – вихідцям з народу» знайшла підтримку у 73,6% респондентів (Таблиця 4). Цікаво, що тут ми можемо говорити про однотайність думок населення в різних частинах (макрорегіонах) України, хоч рівень підтримки й відрізняється в абсолютних показниках в межах 10% та є сильнішим у Південному та Східному макрорегіонах: у Західному макрорегіоні – 71,1%, у Центральному – 69,6%, на Півдні – 76,5% та 82,7 на Сході. При цьому цікаво, що жителі Центрального макрорегіону є менш впевнені в цій тезі (тільки 38% тих, хто погоджується повністю, у порівнянні з, наприклад, 49,2% на Заході), ніж інші (Таблиця 4.1).

Таблиця 4. Я особисто найбільше довіряю політикам – вихідцям з народу.

ВАЖКО СКАЗАТИ	4.2
Повністю не згодний/згодна	4.0
Частково не згодний/згодна	6.1
І так, і ні	12.2
Частково згодний/згодна	24.3
Повністю згодний/згодна	49.3

Таблиця 4.1. Я особисто найбільше довіряю політикам – вихідцям з народу.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
ВАЖКО СКАЗАТИ	2,4%	6,0%	4,2%	3,1%	4,2%
Повністю не згодний/згодна	4,2%	4,6%	3,6%	2,4%	3,9%
Частково не згодний/згодна	6,8%	8,6%	3,8%	3,1%	6,1%
І так, і ні	15,5%	11,2%	12,0%	8,7%	12,1%
Частково згодний/згодна	21,9%	31,3%	18,1%	22,5%	24,3%
Повністю згодний/згодна	49,2%	38,3%	58,4%	60,2%	49,3%

Не здивувала й відповідь респондентів на питання, чи погоджуються вони, що **старі політики лише розграбовують і руйнують країну**. Рівень підтримки цієї тези (75,9%) цілком відповідає як твердженням респондентів щодо інших питань опитування, так і тенденціям політичного й електорального процесу в Україні протягом останнього року (Таблиця 5).

Таблиця 5. Старі політики лише розграбовують і руйнують країну.

ВАЖКО СКАЗАТИ	3.6
Повністю не згодний/згодна	3.2
Частково не згодний/згодна	6.0
І так, і ні	11.3
Частково згодний/згодна	21.6
Повністю згодний/згодна	54.3

Низка питань, які ми ставили, стосувалась важливості дотримання процедур прийняття рішень, забезпечення прав меншин, конституційності та принципу «непомилності народу». Так, **українці впевнені, що важливі для суспільства рішення й закони мають ухвалюватись невідкладно, хоч і з порушенням процедури**. З цим згодні 63% респондентів проти 24,1% незгодних (Таблиця 6).

Таблиця 6. Важливі для суспільства закони мають прийматись невідкладно, за потреби навіть із порушенням процедури

ВАЖКО СКАЗАТИ	4.9
Повністю не згодний/згодна	15.0
Частково не згодний/згодна	9.1
І так, і ні	8.0
Частково згодний/згодна	19.5
Повністю згодний/згодна	43.5

Дуже популярною в українському суспільстві є ідея проведення референдумів та всенародних опитувань, віче або петицій для обґрунтування та ухвалення важливих державних рішень. Так, **74,5% вважають, що важливі державні рішення можуть бути ухвалені виключно за наявності такої підтримки** (Таблиця 7). Цілком можливо, що кожний респондент тут уявляє себе та свою думку частиною більшості.

Таблиця 7. Ухвалення важливих державних рішень можливе виключно за умов всенародної підтримки таких рішень (через референдум, всенародне опитування, віче, петиції тощо).

ВАЖКО СКАЗАТИ	9.6
Повністю не згодний/згодна	3.0
Частково не згодний/згодна	4.2
І так, і ні	8.7
Частково згодний/згодна	22.7
Повністю згодний/згодна	51.8

Тим не менш, така саме більшість (74,6%) впевнена, що якщо на референдумі народом було ухвалене рішення, що загрожує конституційним правам певних груп чи меншим, то держава має стати на захист цих меншин, фактично навіть всупереч всенародній підтримці (Таблиця 8). Можливою інтерпретацією такої начебто суперечності може бути те, що респонденти не хочуть брати на себе відповідальність за прийняття складних й неоднозначних рішень, або ж те, що вони розуміють, що можуть самі опинитись на місці таких груп та/чи меншин, тож хочуть певних застережних механізмів.

Таблиця 8. Якщо реалізація всенародно ухваленого рішення загрожує конституційним правам окремих груп чи меншин, державні органи повинні стати на захист цих меншин.

ВАЖКО СКАЗАТИ	10.9
Повністю не згодний/згодна	1.9
Частково не згодний/згодна	3.9
І так, і ні	8.7
Частково згодний/згодна	24.6
Повністю згодний/згодна	50.0

Так само, як і з підтримкою ідеї всенародного волевиявлення через референдуми чи петиції, переважна більшість респондентів переконані (83,8%, з них повністю впевнених – 65,3%), що парламент не має права ухвалювати закони, які суперечать громадській думці (Таблиця 9). Як і у випадку підтримки референдумів, скоріш за все, респонденти ототожнюють свою думку з думкою більшості та впевнені, що решта (більшість) думають так само, як і вони, тож підтримають ті самі рішення.

Проте все ж таки, більшість (63%) припускає, що це може бути і не так, тож погоджується з твердженням, що народ може помилятися, наприклад, підтримавши на референдумі помилкове рішення. Впевнені у «непомилності» народу 17,5% (Таблиця 10). При цьому, цікавими є розподіли результатів за макрорегіонами. Так, у Західному та Центральному макрорегіонах вони майже тотожні: 68% та 67,9% відповідно впевнені, що народ може помилятися. У Південному макрорегіоні в цьому впевнені 59%, що хоч і статистично значущо відмінним результатом (на 9% менше), але все одно мова йде про переважну більшість населення. Проте на Сході, число тих, хто допускає таку думку є ще на 10% меншим і вже «не дотягує» до половини, складаючи 48,4%, а майже третина – 31,2% переконані в «непомилності» народу (Таблиця 10.1).

Знов таки, цікаво зауважити, що найменше вірять в таку «непомилність народу» в Центрі: 10,9% порівняно з 15,8% на Заході та 20,5% на Сході.

Таблиця 9. Парламент не має права ухвалювати закони, які суперечать громадській думці.

ВАЖКО СКАЗАТИ	3.8
Повністю не згодний/згодна	2.8
Частково не згодний/згодна	3.3
І так, і ні	6.3
Частково згодний/згодна	18.5
Повністю згодний/згодна	65.3

Таблиця 10. Люди на референдумі можуть прийняти помилкове рішення.

ВАЖКО СКАЗАТИ	5.7
Повністю не згодний/згодна	10.5
Частково не згодний/згодна	7.0
І так, і ні	13.8
Частково згодний/згодна	27.6
Повністю згодний/згодна	35.4

Таблиця 10.1. Люди на референдумі можуть прийняти помилкове рішення.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
ВАЖКО СКАЗАТИ	4,6%	5,6%	6,0%	8,0%	5,8%
Повністю не згодний/згодна	5,5%	5,0%	16,3%	23,2%	10,5%
Частково не згодний/згодна	10,3%	5,9%	4,2%	8,0%	6,9%
І так, і ні	11,6%	15,6%	14,5%	12,5%	13,8%
Частково згодний/згодна	26,0%	34,2%	27,0%	15,2%	27,5%
Повністю згодний/згодна	42,0%	33,7%	32,0%	33,2%	35,4%

Дуже поширеними в українському суспільстві є патерналістичні настрої. Майже 90% впевнені, що Україні потрібен сильний лідер, при цьому категорично з цим погоджується – 78,9% (Таблиця 11). За такого високого рівні підтримки цієї тези можна стверджувати, що регіональні та будь-які інші відмінності в розподілах не є суттєвими, хоч і виразно прослідковується тенденція до статистично значущого збільшення патерналістичних настроїв від Заходу (89,9%) до Півдня (93,9%) та Сходу (94,1). Цікаво, що у Центрі знову є значущо менше таких респондентів (84,9%) (Таблиця 11.1). Проте слід зауважити щодо власне згоди українців з потребою в сильному лідері: загалом з інших відповідей складається враження, що це є радше абстрактним, суто декларативним переконанням чи радше прагненням.

Таблиця 11. Україна потребує сильного лідера.

ВАЖКО СКАЗАТИ	1.7
Повністю не згодний/згодна	2.5
Частково не згодний/згодна	3.1
І так, і ні	3.0
Частково згодний/згодна	10.9
Повністю згодний/згодна	78.9

Таблиця 11.1. Україна потребує сильного лідера.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
ВАЖКО СКАЗАТИ	1,8%	2,0%	1,0%	1,4%	1,6%
Повністю не згодний/згодна	1,7%	4,3%	1,0%	2,1%	2,5%
Частково не згодний/згодна	3,5%	5,2%	1,4%	0,7%	3,1%
І так, і ні	3,1%	3,6%	2,8%	1,7%	3,0%
Частково згодний/згодна	13,2%	10,7%	6,8%	14,1%	10,9%
Повністю згодний/згодна	76,7%	74,2%	87,1%	80,0%	78,9%

Не чужі українському суспільству й конспірологічні ідеї: переважна більшість респондентів (84,7%) переконана, що влада приховує від «простих людей» багато важливої інформації (Таблиця 12). Проте пояснити це можна не тільки конспірологічними теоріями, але й низьким рівнем довіри до влади та інституцій. Цікаво, що регіональний розподіл показує майже однотайність в настроях населення Західного, Південного та Східного макрорегіонів (87,2%, 87,1 та 91,8% відповідно), і помітно та значущо відрізняється від них тільки Центральний макрорегіон, в якому результат майже на 10% менший – 79%, хоч і все одно так само дуже високий.

Таблиця 12. Влада приховує багато важливої інформації від простих людей.

ВАЖКО СКАЗАТИ	3.8
Повністю не згодний/згодна	1.7
Частково не згодний/згодна	3.9
І так, і ні	5.5
Частково згодний/згодна	24.5
Повністю згодний/згодна	60.7

Таблиця 12.1. Влада приховує багато важливої інформації від простих людей.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
ВАЖКО СКАЗАТИ	2,2%	4,9%	4,8%	2,4%	3,8%
Повністю не згодний/згодна	0,7%	3,1%	1,4%	0,3%	1,7%
Частково не згодний/згодна	3,3%	7,0%	2,4%	0,3%	3,9%
І так, і ні	6,6%	5,7%	4,2%	5,2%	5,5%
Частково згодний/згодна	25,6%	28,2%	23,1%	15,9%	24,5%
Повністю згодний/згодна	61,6%	51,1%	64,1%	75,9%	60,6%

Респонденти серйозно ставляться до політичної відповідальності своїх «обранців». Абсолютна більшість (90,3%) впевнена, що політиків, які не виконали обіцянки потрібно штрафувати (Таблиця 13).

Таблиця 13. Політиків, які не виконали передвиборчі (або інші) обіцянки, потрібно штрафувати.

ВАЖКО СКАЗАТИ	2.6
Повністю не згодний/згодна	2.2
Частково не згодний/згодна	2.1
І так, і ні	2.8
Частково згодний/згодна	12.0
Повністю згодний/згодна	78.3

Одне з питань стосувалось того, чи мають політики безпосередньо спілкуватись з виборцями через соціальні медіа, наприклад, такі як Facebook чи Instagram. З цим погодились 61,7% (Таблиця 14). Це чи не єдине питання, де значущо відрізнялись розподіли відповідей респондентів за рівнем освіти. Респонденти, які мають неповну середню освіту (менше 10 класів) є набагато менш прихильними до цієї ідеї – 44,3% проти 60,2% тих, хто має повну середню та 66,3% – вищу освіту. Тобто є тенденція до зростання рівня підтримки цієї тези із зростанням освітнього рівня респондентів (Таблиця 14.1).

Таблиця 14. Політики мають безпосередньо спілкуватись з виборцями через Facebook, Instagram або інші соціальні медіа.

ВАЖКО СКАЗАТИ	11.3
Повністю не згодний/згодна	7.9
Частково не згодний/згодна	5.3
І так, і ні	13.8
Частково згодний/згодна	18.8
Повністю згодний/згодна	42.9

Таблиця 14.1. Політики мають безпосередньо спілкуватись з виборцями через Facebook, Instagram або інші соціальні медіа.

	Менше 10 класів	Повна середня	Вища освіта	Важко сказати	Загалом
ВАЖКО СКАЗАТИ	27,8%	12,4%	7,6%	100,0%	11,3%
Повністю не згодний/згодна	12,7%	8,3%	6,8%		7,9%
Частково не згодний/згодна	3,8%	5,9%	4,3%		5,3%
І так, і ні	11,4%	13,1%	15,0%		13,8%
Частково згодний/згодна	16,5%	19,1%	18,6%		18,8%
Повністю згодний/згодна	27,8%	41,1%	47,7%		42,9%

Цікаво, що незважаючи на доволі патерналістський запит на «сильного лідера», респонденти цілком прагматично та виважено вважають, що насамперед відповідальними за будівництво доріг, обслуговування лікарень тощо на місцевому рівні є органи місцевого самоврядування – 76,4%. В п'ять разів менше респондентів обрали відповідальними Кабінет міністрів/уряд – 14,5%, а на Президента цю відповідальні покладає взагалі тільки 4,9% (Таблиця 15).

Таблиця 15. На Вашу думку, хто має займатись будівництвом доріг, обслуговуванням лікарень тощо на місцевому рівні?

Президент	4.9
Місьцеве самоврядування (місцева рада, міський голова, ОТГ тощо)	76.4
Кабмін / Прем'єр-міністр / уряд	14.5
Інше	1.7
ВАЖКО СКАЗАТИ	2.5

Нарешті, ми запитували респондентів про те, хто є головними ворогами України. Кожний міг вибрати не більше трьох варіантів відповіді. Серед найбільш поширених вказали: олігархів (53,1%) та чиновників-корупціонерів (41,2%). До першої трійки основних ворогів входить і Росія (28,5%) (Таблиця 16).

Слід відразу зауважити, що серед альтернатив відповідей у питанні були як ті, що стосувались популістичних настроїв, так і антикорупційного дискурсу, або ж зовнішньополітичного курсу чи геополітики. Отже, не можна інтерпретувати отримані результати як відповідь (так/ні) всіх респондентів щодо кожної із зазначених альтернатив. Водночас, цілком можливо оцінити, наскільки схильні були респонденти обирати вказану альтернативу саме як «одного з трьох головних ворогів України».

Таблиця 16. Хто є основним ворогом Української Держави? Оберіть не більше 3-х варіантів. НЕ БІЛЬШЕ 3-Х ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ.

Олігархи	53.1
Чиновники-корупціонери	41.2
Росія	28.5
Політичні еліти України	18.4
Популісти	16.9
Всі ті, хто ухиляється від сплати податків	9.8
Міжнародний валютний фонд	6.9
Проросійські громадяни України	6.3
США	5.9
Громадяни, які отримують зарплату в конвертах	4.3
НАТО	3.3
ЄС	1.8
Інше	1.6
В УКРАЇНИ НЕМАЄ ВОРОГІВ	1.2
ВАЖКО СКАЗАТИ	5.0

Цікаво, що в таких схильностях до зазначення певних альтернатив як основних трьох ворогів можна спостерігати й регіональні відмінності або констатувати їх відсутність. Так, олігархів як головних ворогів України були схильні обирати найбільше в Південному макрорегіоні (62,2%), а найменше – в Центральному (47,9%). Показники в Західному (50,2%) та Східному (55,7%) макрорегіонах не відрізняються статистично значущо від середнього по Україні (53,1%), що фактично говорить про підтримку цієї альтернативи переважною більшістю населення (Таблиця 16.1).

Таблиця 16.1. Хто є основним ворогом Української Держави? Оберіть не більше 3-х варіантів. Розподіл за макрорегіонами.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
Обрали «Олігархи»	50,2%	47,9%	62,2%	55,7%	53,1%

Водночас, істотно менш популярну в середньому (9,8%) альтернативу «тих хто ухиляється від сплати податків» значно рідше називали серед основних ворогів України на Сході (3,1%), а показники решти регіонів відрізнялись не суттєво. Особливо цікавою тут є значна статистично значуща різниця між Південним та Східним макрорегіонами (майже в три рази: 12,1% та 3,1% відповідно) (Таблиця 16.2).

Таблиця 16.2. Хто є основним ворогом Української Держави? Оберіть не більше 3-х варіантів. Розподіл за макрорегіонами.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
Обрали «Всі ті, хто ухиляється від сплати податків»	10,3%	10,4%	12,1%	3,1%	9,8%

Цікавими були й вибори «геополітичних» або «зовнішніх» альтернатив як основних ворогів України. Тут спостерігається значна регіональна відмінність. Росію серед основних трьох ворогів вказали 48,2% на Заході, 30,1% у Центрі, майже в два рази менше на Півдні (17,2) та лише 7,6% на Сході України (Таблиця 16.3). Натомість, щодо НАТО тенденція була майже протилежна: у Східному макрорегіоні його зазначили 10,7%, а у решті макрорегіонів відповідно лише 3,4% (Південний), 2% (Центральний) та 0,9% (Західний) (Таблиця 16.4).

Таблиця 16.3. Хто є основним ворогом Української Держави? Оберіть не більше 3-х варіантів. Розподіл за макрорегіонами.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
Обрали «Росія»	48,2%	30,1%	17,1%	7,6%	28,5%

Таблиця 16.4. Хто є основним ворогом Української Держави? Оберіть не більше 3-х варіантів.

	Західний	Центральний	Південний	Східний	Загалом
Обрали «НАТО»	0,9%	2,0%	3,4%	10,7%	3,3%